
LEZEN OP DE MIDDELBARE SCHOOL IN NEDERLAND

Vlamingen zakken nog dieper weg

RUUD A.J. KRAAIJEVELD

Wat lezen middelbare scholieren in Nederland? Welke boeken vinden ze mooi en welke verafschuwen ze? Snel gestelde vragen, maar de beantwoording ervan is minder eenvoudig.

De enige manier om een spoortje inzicht te krijgen, is na te gaan wat er op de leeslijsten verschijnt die de leerlingen in de examenklas moeten inleveren. Echt zuiver is dit onderzoek niet, want je kunt je afvragen of de leerling alles wat hij opgeeft ook echt gelezen heeft (uittrekselboeken!). Bovendien lezen jongeren vaak jeugdboeken (van Evert Hartman, Jan de Zanger, Thea Beckman, Anke de Vries) die zij niet op de lijst (mogen) zetten. De meeste scholen hantieren het systeem van een lees- of boekenlijst. Het is geen sympathieke methode, maar telkens blijkt weer dat het de enige manier is om de jongelui tenminste een minimale hoeveelheid literatuur te laten consumeren.

Sinds enige jaren onderzoekt de redactie van het leesmagazine *Diepzee* hoe het met de lijst gesteld is. Er worden zo'n 1400 lezers van het blad geënquêteerd. De leerlingen moeten opgeven welke boeken zij voor „de lijst” lezen en welke waardering zij die titels geven. De eerste vraag levert een frequentielijst op, de tweede vraag een waarderingslijst. In 1986 verscheen voor de eerste keer een top-100 van meest gele-

zen boeken. Dit onderzoek is in 1989 herhaald. Uit een vergelijking van de frequentie- en waarderingslijsten uit 1986 en 1989 valt op te maken of het keuzegedrag verandert en op welke manier.

Laten we eerst de top-15 (meest gelezen boeken) van beide jaren eens naast elkaar zetten (zie tabel onderaan op blz. 208).

De eerste conclusie moet zijn dat er in het bovenste deel van de top-100 weinig beweging zit. De enige echt opvallende verandering is de plaats die *Hersenschimmen* van J. Bernlef inneemt. Op de vorige lijst moest dit boek het nog met een bescheiden 31ste plaats doen. De twee andere „nieuwe” titels, *Het Achterhuis* en *De vierde man*, stonden in de lijst van 1986 net bui-

RUUD A.J. KRAAIJEVELD werd geboren in 1951 te Alblasterdam. Docent Nederlands. Publiceerde o.m. in „De Gids”, „De Nieuwe Taalgids”, „Bzzletin”, „Tirade” en „Dietsche Warande en Belfort” over literatuur en literatuuronderwijs. Publiceerde o.a. in de Memo-reeks over „Opwaaiende zomerjurken” (1985), „Twee vrouwen” (1986) en „Nathan Sid en Zilver” (1990). Voorts: „Literatuur in praktijk” (1986), „Over lezen gesproken” (1989) en „Lessen en leeslijsten (1989). Vast medewerker van „Ons Erfdeel”.

Adres: Hortensiastraat 23, NL-3333 ED Zwijndrecht

LEZEN OP DE MIDDELBARE SCHOOL IN NEDERLAND

ten de top-15, namelijk respectievelijk op 23 en op 19.

Wel zien we enige veranderingen in de posities die de titels binnen de top-15 innemen. Een opvallende stijger is *De kroongetuige*. Ook *Veertig* is sterk gestegen. Deze veranderingen zijn eenvoudig te verklaren. Al sinds jaar en dag houden leerlingen van spannende en humoristi-

sche boeken. *De kroongetuige* behoort tot de eerste soort, *Veertig* tot de tweede.

Tot de dalers behoren *Wierook en tranen* (gering), *Kort Amerikaans* (sterk), *De moeder van David S.* (gering), *De val* (gering), *Een vlucht regenwulpen* (sterk, naar 18), *Het gevaar* (sterk, naar 27) en *Bint* (sterk, naar 20).

Dat een boek veel gelezen wordt, impliceert nog niet dat de leerlingen het ook hoog waarderen.

De waarderingslijst van 1989 ziet er zo uit:

1. *De donkere kamer van Damokles*, W.F. Hermans
2. *Hersenschimmen*, J. Bernlef
3. *Montyn*, D.A. Kooiman
4. *De Aanslag*, H. Mulisch
5. *Karakter*, F. Bordewijk
6. *De moeder van David S.*, Y. Keuls
7. *Het verrotte leven van Floortje Bloem*, Y. Keuls
8. *De kroongetuige*, M. 't Hart
9. *De komst van Joachim Stiller*, H. Lampo
10. *Veertig*, Kees van Kooten
11. *Koot graaft zich autobio*, Kees van Kooten
12. *Het Gouden Ei*, Tim Krabbé
13. *Kinderjaren*, J. Oberski
14. *Twee vrouwen*, H. Mulisch
15. *Wierook en tranen*, W. Ruyslinck

1986	1989
1. <i>De aanslag</i> , H. Mulisch	1. <i>De Aanslag</i> , H. Mulisch
2. <i>De donkere kamer van Damokles</i> , W.F. Hermans	2. <i>Het bittere kruid</i> , M. Minco
3. <i>Het bittere kruid</i> , M. Minco	3. <i>De donkere kamer van Damokles</i> , W.F. Hermans
4. <i>Wierook en tranen</i> , W. Ruyslinck	4. <i>De kroongetuige</i> , M. 't Hart
5. <i>Twee vrouwen</i> , H. Mulisch	5. <i>Twee vrouwen</i> , H. Mulisch
6. <i>Kort Amerikaans</i> , J. Wolkers	6. <i>Hersenschimmen</i> , J. Bernlef
7. <i>Turks fruit</i> , J. Wolkers	7. <i>Wierook en tranen</i> , W. Ruyslinck
8. <i>De moeder van David S.</i> , Y. Keuls	8. <i>Turks fruit</i> , J. Wolkers
9. <i>De Val</i> , M. Minco	9. <i>Veertig</i> , K. van Kooten
10. <i>Het verrotte leven van Floortje Bloem</i> , Y. Keuls	10. <i>Het verrotte leven van Floortje Bloem</i> , Y. Keuls
11. <i>De kroongetuige</i> , M. 't Hart	11. <i>De val</i> , M. Minco
12. <i>Een vlucht regenwulpen</i> , M. 't Hart	12. <i>De moeder van David S.</i> , Y. Keuls
13. <i>Veertig</i> , Kees van Kooten	13. <i>De vierde man</i> , G. Reve
14. <i>Het gevaar</i> , J. Vandelloo	14. <i>Kort Amerikaans</i> , J. Wolkers
15. <i>Bint</i> , F. Bordewijk	15. <i>Het Achterhuis</i> , Anne Frank

Vergelijken we deze lijst met de frequentielijst, dan zien we dat het veelgelezen *Het bittere kruid* laag gewaardeerd wordt (verschijnt pas op 31). *Twee vrouwen* (5) haalt ook een matige waardering (14), evenals *Wierook en tranen* (7 naar 15). *De val* (11) staat op de 26ste waarderingsplaats, *De vierde man* (13) op de 34ste, *Kort Amerikaans* (14) op 16 en *Het Achterhuis* (15) op 17.

In de waarderingslijst komt opvallend genoeg een hele rij titels voor die de top-15 niet haalt. Het zijn dus minder frequent gelezen boeken die echter hoog gewaardeerd worden. Daarbij gaat het om *Montyn* (in frequentielijst op 26), *Karakter* (op 35), *De komst van Joachim Stiller* (op 22), *Koot graaft zich autobio* (op 25), *Het gouden ei* (op 16) en *Kinderjaren* (op 28).

Als je alle gegevens analyseert, blijken de leerlingen veel waardering op te kunnen brengen voor boeken

- a. die spanning bevatten (Hermans, Kooiman, Mulisch, 't Hart, Lampo, Krabbé)
- b. die humoristisch zijn (Van Kooten)
- c. die in de Tweede Wereldoorlog spelen (Hermans, Kooiman, Mulisch, Oberski, Ruyslinck)
- d. waarin ze iets van zichzelf of hun wereld kunnen herkennen (Bordewijk, Keuls).

Uit aparte frequentielijsten voor jongens en meisjes blijkt dat de eerste drie punten voor de jongens belangrijker zijn en het laatste punt voor de meisjes een grotere rol speelt. Bij de meisjes zie je bijvoorbeeld opvallend hoge noteringen voor *Het verrotte leven van Floortje Bloem* (Keuls), *Mijn tante Coleta* (Peskens), *Robinson* (Meijsing) en *En dan is er koffie* (Meinkema). Voor de hoge waardering en de grote frequentie van *Hersenschimmen* is moeilijk een verklaring te geven of je zou moeten zeggen dat het een zekere interne spanning heeft. Dat is een ander soort spanning dan in *De kroongetuige* of in *Het gouden ei*. Overigens scoort *Hersenschimmen* bij de meisjes heel wat hoger (plaats 7) dan bij de jongens (plaats 12).

In de onderste regionen van de top-100 zit wel enige beweging. Er zijn namelijk 25 nieuwe titels binnengekomen. De hoogste scores van die groep behaalden *Het rookoffer* van Tessa de Loo (34), *Havinck* van Marja Brouwers (47),

Sneeuw van J. Bernlef (52), *Een leeg huis* van Marga Minco (54), *Mannekino* van S. Polet (56), *De glazen brug* van Marga Minco (59), *Zoeken naar Eileen W. van Leon de Winter* (67), *Twee vorstinnen en een vorst* van R.J. Peskens (69) en *Een barbaar in China* van Adriaan van Dis (72). Het is uiterst merkwaardig dat hier enkele oudere boeken tussen zitten. Een verklaring zou kunnen zijn dat van een aantal van deze titels in de afgelopen jaren een achtergrondboekje in de Memo-reeks ter beschikking is gekomen. Dergelijke hulpmiddelen kunnen het keuzegedrag blijkbaar beïnvloeden.

Welke boeken verdwenen? We noemen enkele opvallende titels (met hun plaats in 1986): Bomans, *Erik* (51), Elsschot, *Lijmen* (56), Vandelloo, *De vijand* (59), 't Hart, *De droomkoningin* (61), Vandelloo, *Het huis der onbekenden* (63), Nescio, *De uitvreter* (75), Vestdijk, *De koperen tuin* (78).

Hoe zit het met de Vlamingen? In 1986 waren ze niet erg sterk vertegenwoordigd. (1) De top-100 bevatte 14 titels van Vlaamse origine. In 1989 is dat zelfs geslonken tot 10. Het gaat om de volgende boeken:

	Plaats in 1986	Plaats in 1989
1. <i>Wierook en tranen</i>	4	7
2. <i>De komst van Joachim Stiller</i>	18	22
3. <i>Het gevaar</i>	14	27
4. <i>Kaas</i>	24	29
5. <i>De Metsiers</i>	33	43
6. <i>De ontaarde slapers</i>	82	48
7. <i>Het dwaallicht</i>	71	50
8. <i>Villa des Roses</i>	81	85
9. <i>Golden Ophelia</i>	77	90
10. <i>Het reservaat</i>	geen	91
11. <i>Lijmen</i>	56	geen
12. <i>De vijand</i>	59	geen
13. <i>Het huis der onbekenden</i>	63	geen
14. <i>Het jaar van de kreeft</i>	92	geen
15. <i>Klaaglied om Agnes</i>	93	geen

Het beeld is niet opwekkend. Slechts twee Vlamingen stijgen: Ruyslinck met *De ontaarde slapers* en Elsschot met *Het dwaallicht*. Ruyslinck komt nieuw binnen met *Het reservaat*. Het is merkwaardig dat dit allemaal (zeer) oude titels zijn. Alle andere Vlaamse boeken

LEZEN OP DE MIDDELBARE SCHOOL IN NEDERLAND

zakken op de frequentielijst en enkele gerenommeerde literaire werken verdwijnen zelfs geheel uit de lijst.

Het ergst is dat er geen nieuw bloed vanuit het Zuiden in de scholen binnendringt. Van de 25 nieuwkomers op de lijst begroeten we alleen Ruyslinck met *Het reservaat*, gepubliceerd in 1964!

Op de waarderingslijst (die in 1989 slechts tot 40 loopt) zien we de volgende verschuivingen:

	Plaats in 1986	Plaats in 1989
1. <i>De komst van Joachim Stiller</i>	37	9
2. <i>Wierook en tranen</i>	52	15
3. <i>Het gevaar</i>	54	21
4. <i>Kaas</i>	90	37
5. <i>De vijand</i>	14	geen
6. <i>Het huis der onbekenden</i>	31	geen
7. <i>Golden Ophelia</i>	35	geen
8. <i>Villa des Roses</i>	42	geen
9. <i>Lijmen</i>	50	geen
10. <i>Het jaar van de kreeft</i>	71	geen
11. <i>Klaaglied om Agnes</i>	80	geen
12. <i>De ontaarde slapers</i>	83	geen
13. <i>De Metsiers</i>	92	geen
14. <i>Het dwaallicht</i>	97	geen

De vier overgebleven boeken stijgen vreemd genoeg allemaal. Bedenklijker is dat boeken met een redelijke frequentie laag scoren wat waardering aangaat. Alleen *De komst van Joachim Stiller* springt er positief uit:

	Plaats op frequentie- lijst 1989	Plaats op waarderings- lijst 1989
1. <i>Wierook en tranen</i>	7	15
2. <i>De komst van Joachim Stiller</i>	22	9
3. <i>Het gevaar</i>	27	21
4. <i>Kaas</i>	29	37

Het is slecht gesteld met het aandeel van de Vlaamse literatuur op de leeslijsten van middelbare scholieren. De situatie in 1986 was al bedenkelijk, maar de nieuwe cijfers doen het ergste vrezen. Bijna alle boeken van Vlamingen zakken en van de tien overgebleven titels staan er twee op het randje van verdwijnen: *Villa de Roses* (85), *Golden Ophelia* (90). Bovendien is de waardering voor de Vlaamse boeken die behoorlijk scoren aan de magere kant.

Het is duidelijk dat de Vlaamse literatuur vanuit de Nederlandse optiek in een diep dal zit. Ook bekende en gerenommeerde schrijvers bereiken de jeugd in Nederland niet. Wat te denken van de afwezigheid van Louis Paul Boon, Hugo Raes, Paul de Wispelaere, Jef Geeraerts, Monika van Paemel, Leo Pleysier, Alstein, Johan Daisne, Ivo Michiels, Gerard Walschap, Kristien Hemmerechts, Tom Lanoye of Herman Brusselmans?

Van de gevestigde auteurs slaan hun recentere boeken niet aan (zelfs Raes, Claus en Geeraerts slagen daar niet in!), de nieuwe auteurs komen helemaal niet in beeld. Dat kan men niet op rekening van een traditioneel keuzepatroon van de kant van de leerlingen schuiven. De twee hoogste nieuwe binnenkomers in de top-100 behoren immers tot de nieuwste lichting: Tessa de Loo met *Het rookoffer* (op 34) en Marja Brouwers met *Havinck* (op 47).

Ik heb sterk de indruk dat men in Vlaanderen niet goed door heeft, hoe alarmerend de situatie van de Vlaamse literatuur in Nederland

is. In Vlaanderen zelf leest men de eigen literaire werken volop, getuige de cijfers van Guido Goedemé. (2) Hij komt, sprekend over het aandeel van de Nederlandse, de Vlaamse en de vertaalde literatuur, voor de Vlaamse scholieren op een verhouding van 31,5 %, 60 % en 8,5 %. Misschien denkt men wel dat in het noorden ook een derde van de gelezen boeken van Vlaamse origine is. Maar in Nederland ziet de verhouding Nederlandse-Vlaamse literatuur er totaal anders uit: 90 % - 10 %. Bovendien is die 10 % nog geflatteerd: het gaat uitsluitend om oude of zeer oude titels (20 jaar of meer). Deze zullen de komende jaren de jeugd steeds minder aanspreken. Als er één plaats is waar de literatuur levend gehouden wordt, is het wel in de middelbare scholen. Daar legt men de basis voor later leesgedrag. Gezien de geschetste situatie van het moment komen de toekomstige literatuurleefhebbers nauwelijks aan de Vlaamse literaire werken toe.

Waar liggen de oorzaken? Is de kwaliteit van de Vlaamse literatuur in het geding? Misschien, maar daar zijn moeilijk algemene beweringen over te doen. Generaliserende uitspraken over de kwaliteit van „een” literatuur (of het nu de Vlaamse of de Duitse of de Engelse is), zijn moeilijk te geven. Bovendien heeft Vlaanderen voldoende aanwijsbare kwaliteit in huis met schrijvers als Boon en Claus die ook niet of nauwelijks tot de middelbare scholen doordringen. En zijn de schrijvers die in het verleden wel in Nederland gelezen werden, kwalitatief beter dan de huidige literaire schrijvers? Zijn de nieuwste boeken van de schrijvers die vroeger wel voldoende aandacht kregen, zoveel slechter? Ik heb daar zo mijn twijfels over.

Er is kennelijk iets anders aan de hand. Het keuzegedrag van leerlingen wordt door diverse factoren bepaald. Zo zijn van invloed: het schoolboek, de leraar en de hulpmaterialen.

In een bijdrage in het tijdschrift *Dietsche Warande* (3) heb ik aangetoond dat de schoolboeken (of -tijdschriften voor literatuur) en de hulpmaterialen (als uittreksel- en achtergrondboeken) steeds minder Vlaamse literatuur bespreken. De oorzaak daarvoor ligt grotendeels bij de Nederlandse literaire kritiek. Vanaf het moment dat de critici de Vlaamse literatuur

vrij negatief zijn gaan beoordelen, liep ook de ruimte voor Vlamingen in de schoolboeken terug. Schoolboekenschrijvers volgen vaak de oordelen van de critici.

Blijft over de leraar. Laten we eens wat concreet cijfermateriaal bekijken. Het literatuurtijdschrift *Diepzee* heeft jarenlang in de rubriek *Lijsten en lessen* leraren (en leerlingen) aan het woord gelaten over hun leesvoorkeuren. Ik heb de gegevens van de laatste drie jaar eens bij elkaar gezet. De ondervraagde docenten noemen in totaal 75 titels. Daaronder bevinden zich slechts 6 (!!!) boeken van Vlaamse schrijvers: *Brief aan Boudewijn*, *De komst van Joachim Stiller*, *De trein der traagheid*, *De Kappellekensbaan*, *Het verdriet van België* en *De man die zijn haar kort liet knippen*. Dat is bepaald geen bemoedigend resultaat. Blijkbaar dringen Vlaamse werken zelfs niet tot de Nederlandse docent door. De leerlingen die in die rubriek aan het woord kwamen, noemden in totaal 242 voorkeurstitels. Hieronder zitten 19 Vlaamse boeken. Procentueel is dit uiterst gering. De leerlingen noemden o.a. *De komst van Joachim Stiller*, *Lijmen/Het been*, *Villa des Roses*, *Kaas*, *De heks en de archeoloog*, *Wierook en tranen*, *Het jaar van de kreeft* en *Gangreen I*.

In het begin van dit artikel heb ik de voorkeur van de leerling geanalyseerd, voorzover die blijkt uit de jongste top-100. Spanning, humor, Tweede Wereldoorlog en herkenbaarheid kwamen daar naar voren. Kennelijk missen zij die aspecten in hoge mate bij het Vlaamse boek. Ik voorzie dan ook dat de Vlaamse literatuur binnen afzienbare tijd vrijwel geheel uit de Nederlandse middelbare school zal verdwijnen, tenzij er een klein wonder gebeurt.

Noten:

(1) Overzicht top-100 1986: in *Diepzee, tijdschrift voor literatuuronderwijs*, jaargang 4, nummer 5, pp. 4-7, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1987.

Overzicht top-100 1989: in *Diepzee, tijdschrift voor literatuuronderwijs*, jaargang 7, nummer 5, pp. 4-7, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1990.

(2) GUIDO GOEDEME, *Noordnederlandse teksten in het secundair onderwijs*, in *Dietsche Warande en Belfort*, december 1989, pp. 718-724.

(3) RUID A.J. KRAAIJEVELD, *Vlaamse teksten in de middelbare school in Nederland*, in *Dietsche Warande en Belfort*, december 1989, pp. 725-730.